

Tjeskoba autorstva: Marija Jurić Zagorka kao novinarka i književnica

Vrduka, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:978919>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-24**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za Komparativnu književnost

Diplomski rad:

Tjeskoba autorstva: Marija Jurić Zagorka kao novinarka i književnica

Studentica: Lucija Vrđuka

Mentorica: dr. sc. Maša Grdešić

Zagreb, ožujak 2022.

Sadržaj

Uvod	4
1. Žensko pisanje	5
1.1. Viktorijanske spisateljice	5
1.2. Spisateljice i patrijarhalna književnost	11
2. Marija Jurić Zagorka	13
2.1. Djetinjstvo i školovanje	13
2.2. Zagorka u braku	15
2.3. Bijeg u Hrvatsku i rad u <i>Obzoru</i>	16
3. Zagorka kao književnica	21
3.1. Pseudonim.....	23
3.2. Zagorka, feminizam i nacionalizam.....	24
3.3. Odnos suvremenika prema Zagorki	29
4. Recepcija Zagorkinih djela danas	31
Zaključak	34
Literatura	36

Sažetak

U ovom diplomskom radu obrađeno je žensko pisanje i tjeskoba autorstva, odnosno nastojanje žena da se probiju u književne krugove. Naglasak na radu je na Mariji Jurić, poznatijoj pod pseudonimom Zagorka te preprekama s kojima se kao žena susretala prilikom gradnje svoje novinarske i književne karijere. Najprije su u poglavlju *Žensko pisanje* opisana nastojanja žena da se probiju u književni svijet te je objašnjena tjeskoba s kojom su se autorice često susretale nastojeći pronaći svoje mjesto u patrijarhalnoj književnosti. Drugi dio rada odnosi se na djetinjstvo Marije Jurić Zagorke te početke njezine novinarske karijere koji su vezani uz *Obzor*. Potom, u trećem dijelu rada, naglasak je na Zagorkinoj književnoj karijeri prema kojoj je mnogima danas prepoznatljiva, recepciji njezinih djela kod njezinih suvremenika, njezinom pseudonimu te o Zagorki kao borkinji za ženska prava. I na kraju, zadnje poglavlje u radu govori o tome kakva je danas recepcija Zagorkinih djela te na njihovo značenje u hrvatskoj književnosti.

Ključne riječi: žensko pisanje, tjeskoba autorstva, Marija Jurić Zagorka, pseudonim

Summary

This thesis discusses women's writing and the anxiety of authorship, and women's efforts to find their way into literary circles. The emphasis in this work is on Marija Jurić, better known under the pseudonym Zagorka, and the obstacles she encountered as a woman when building her journalistic and literary career. The first chapter *Women's Writing* describes women's efforts to break into the literary world and explains the anxiety female authors often encountered while trying to find their place in patriarchal literature. The second part of the paper refers to the childhood of Marija Jurić Zagorka and the beginnings of her journalistic career related to *Obzor*. Then, in the third part of the paper, the emphasis is on Zagorka's literary career that makes her recognizable today, the reception of her work by her contemporaries, her pseudonym, and on Zagorka as a fighter for women's rights. Finally, the last chapter of the paper talks about the reception of Zagorka's works today and their significance in Croatian literature.

Keywords: Women's writing, the anxiety of authorship, Marija Jurić Zagorka, pseudonym

Uvod

Ovaj diplomski rad bavit će se prvenstveno ženskim pisanjem kao i tjeskobom autorstva s kojom su se mnoge spisateljice susretale kada su nastojale ostaviti svoj trag u književnosti koja je nedvojbeno bila patrijarhalna. Glavni će fokus, prilikom govora o ženskom pisanju, biti na Mariji Jurić Zagorki, prvoj hrvatskoj novinarki te će se govoriti o preprekama s kojima se, kao žena, susretala prilikom gradnje svoje novinarske i književne karijere.

Rad će biti podijeljen u četiri dijela. U prvome ću dijelu govoriti o ženskom pisanju i ženama koje pišu, o njihovoj borbi i pokušaju da steknu ravnopravnost u književnom svijetu i kod čitatelja, ali i kod svojih muških kolega. Pri tome će mi kao inspiracija i izvor informacija ponajprije poslužiti tekst Elaine Showalter „Viktorijanske spisateljice i volja za pisanjem“, ali i knjiga *The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination* autorica Sandra M. Gilbert i Susan Gubar, čiji je fokus na tjeskobi koju su žene, kao književnice koje su željele pronaći svoje mjesto u patrijarhalnoj književnosti, osjećale.

Drugi dio rada bit će usmjeren na Mariju Jurić, prvu hrvatsku novinarku, poznatiju pod pseudonimom Zagorka. Ponajprije, dakako, bit će riječ o njezinom djetinjstvu i počecima njezine novinarske karijere koju je ponajprije obilježio rad u *Obzoru*. Ovdje ću se uglavnom koristiti knjigom Stanka Lasića *Književni počeci Marije Jurić Zagorka*.

Treći će dio rada biti posvećen njezinoj književnoj karijeri i nacionalizmu koji je kroz njega širila. Ovdje će biti riječ i o recepciji Zagorkinih djela kod pisaca, njezinih suvremenika, potom o njezinom pseudonimu koji je bitan dio njezinog spisateljskog identiteta te o Zagorki kao borkinji za ženska prava.

I konačno, četvrti dio ovog diplomskog rada govorit će o recepciji Zagorkinih djela danas te što ona danas znači u hrvatskoj književnosti i kako se na nju i na njezina djela danas gleda.

1. Žensko pisanje

1.1. Viktorijanske spisateljice

Najprije ću započeti poglavljem koje, kako što i njegov naslov sugerira, govori o ženskom pisanju. Točnije, u ovome ću poglavlju pokušati prikazati kako se razvijalo žensko pisanje, tko su i kakve bile spisateljice i kako su se kao žene snalazile u profesiji pisanja koja se smatrala „muškim“ zanimanjem. Kao glavni oslonac za ovo poglavlje odabrala sam tekst Elaine Showalter „Viktorijanske spisateljice i volja za pisanjem“. Iako je ovaj tekst usmjeren na engleske spisateljice te može djelovati vrlo udaljenim od Zagorke, smatram da vrlo dobro opisuje život i rad žena koje su se bavile pisanjem, kao i prepreke na koje su nailazile. A probleme s kojima su se viktorijanske spisateljice suočavale nastojat ću povezati s onim preprekama na koje je u svojoj spisateljskoj karijeri nailazila i Marija Jurić Zagorka.

U svome tekstu Elaine Showalter kao zajedničku odrednicu engleskih spisateljica koje su stvarale u 19. stoljeću, navodi njihovo podrijetlo, odnosno klasu. Zajedničko im je da su sve one uglavnom bile pripadnice više klase. Nadalje, iako je mnogo žena u tome razdoblju napisalo romane, samo ih je mali broj uspio objaviti, odnosno malen je broj djela koja su prihvatili izdavači. Međutim, Showalter ističe da iako su u viktorijanskom razdoblju mnoge žene pisale i iako su nastala mnoga prozna djela ženskih spisateljica, u većem broju nego ranijih godina, ipak su žene i dalje bile u manjini naspram broju muških pisaca. Također, Showalter se poziva na istraživanja sociologa Richarda Alticka prema kojima je vidljivo kako je sredinom 19. stoljeća, točnije u razdoblju od 1835. do 1870., „na žene otpadao nešto manji postotak književnog obrta nego u drugim razdobljima“ (Showalter 2001). U književnome je zvanju žena, dakle, bilo više nego prije, ali i dalje su bile u manjini. Prema onome što je Altick ustvrdio bilo je pet puta više muških pisaca od ženskih, a jedna od glavnih prepreka ženama na putu da postanu spisateljice bilo je obrazovanje. Ženskome su pisanju prepreka bili i muški kolege jer, naime, upravo je pisanje pripovjedne proze bilo vrlo unosno zanimanje za muškarce, a žene su im u tome području, stoga, predstavljale konkurenciju i tu se vjerojatno kod muških pisaca pojavio strah od takvog suparništva. „One su muškarcima ispred nosa otimala svu akumuliranu sirovinu“, glasila je jedna od primjedbi na spisateljice, ističe Showalter te navodi vrlo zanimljivu činjenicu, a ta je da su samo muški promatrači primjećivali tu „žensku prevlast“. Stoga su zapravo izjave kako se u viktorijansko doba pojavio veliki broj spisateljica samo iluzija za koju su zaslužni upravo muški rivali i njihove reakcije koje su doprinijele da se uočljivost ženskih pisaca prenaglasila, ali i uspjesi nekoliko

romana u 1840-ima, feministički aktivizam u Engleskoj, kao i određen broj feminističkih tema koje su se pojavile u engleskoj pripovjednoj prozi. Svime time, kako to Showalter slikovito dočarava, „one prestaju biti tek nakupine hladnih, papirnatih inicijala, i postaju junakinje od krvi i mesa“ (Showalter 2001).

Kao što je već spomenuto, jedna od velikih prepreka žena bilo je obrazovanje. Proučavajući postotak književnika koji su se obrazovali na sveučilištima ili nekim drugim visokim školama, Altick je ustvrdio, navodi E. Showalter, kako je početkom 19. stoljeća taj postotak iznosio 52,5%, a početkom 20. stoljeća 72,3%. Bilo je teško pronaći podatke koji su govorili o obrazovanosti žena, ali Altick je naveo kako je tijekom cijelog 19. stoljeća oko 20% onih spisateljica koje je proučavao imalo nekakvu formalnu naobrazbu, što je značilo da nisu bile školovane kod kuće. Tek su se početkom 20. stoljeća, točnije od 1900. do 1935. kada je na sveučilištima bilo, podsjećam, obrazovano 72,3% pisaca, počele pojavljivati spisateljice koje su imale sveučilišnu naobrazbu, ali njih je bilo svega 38%. Postotku muškaraca koji su se obrazovali na sveučilištima bio je gotovo jednak postotak žena koje su bile obrazovane kod kuće. Također, Showalter navodi kako je njihov spol, a ne klasa, bila razlog zašto spisateljice nisu mogle lako doći do naobrazbe. Tako su engleske spisateljice George Eliot u djelu *Mlina na Flosi* iz 1860. godine te Sara Grand u djelu *Bethine knjige* iz 1897. godine govorile upravo o tome kako su viktorijanske djevojke, pripadnice srednje klase, bile u inferiornom položaju kojega su postale svjesne kada bi njihov brat, dakle muško dijete, otišao na školovanje umjesto njih (Showalter 2001).

Žene su, međutim, željele učiti latinski i grčki te su vjerovale kako će im upravo to znanje omogućiti da uđu u svijet muške mudrosti i moći, ističe nadalje Showalter. Stoga je u ženskim romanima junakinja u potrazi za istinom smatrala svladavanje klasika prvim ciljem, a sve do 1880. ženski romani opasivali su trud žena koje su željele doseći obrazovne standarde muških institucija. Nadalje, spisateljice su uglavnom bile samouke i ako su željele upotrijebiti svoje znanje, od njih se očekivalo da dosegnu standarde muške učenosti. Čak i one žene koje su naučile latinski i grčki nisu te jezike mogle samo tako upotrebljavati. Naime, Showalter piše kako je John Keble kada je savjetovao Charlotte Yonge upitao „ne bi li bilo bolje kad bi 'dame, citirajući na grčkom, spomenule da su te riječi čule od očeva i braće“ (Showalter 2001). Mnoge su se spisateljice zbog sličnih komentara pretvarale kako muškarcima duguju svoje znanje te su nerijetko i podupirale stereotipe ženske nesposobnosti i neukosti. *Vlastita soba* Virginije Woolf upućuje na to kako su i u ranom 20. stoljeću razlike

u obrazovanju žena i muškaraca bile izvor gorčine. Stroga mjerila dovela su do toga da je prva generacija spisateljica bila oštra prema sebi i prema svojim kolegicama. Također, Showalter ističe kako je pritisak u pogledu samodokazivanja ujedno značio i veliku osjetljivost na kritiku te su autorice imale malo sućuti za samohvalu drugih spisateljica i pisaca ili pak za njihove propuste. Kao primjer Showalter navodi Brontëinu izjavu o Thackerayju u kojoj ga ona naziva nemarnim i lakomislenim te piscem koji se nedovoljno trudi (Showalter 2001).

Postojao je razlog zašto su žene, piše dalje Showalter, odnosno spisateljice u 19. stoljeću bilo toliko produktivne, a on je bio taj što one nisu imale nikakvih drugih izvora iz kojih su ostvarivale prihod. Muški su autori, s druge strane, uglavnom imali i druga zvanja i izvore prihoda, dok su u to doba žene srednje klase mogle izabrati jako malo drugih zvanja osim pisanja. Velik ih je broj radio u poslovnom sektoru izdavaštva gdje su im se otvarale najveće mogućnosti. Također, netočna je pretpostavka da su spisateljice uzdržavali njihovi očevi i muževi, ističe Showalter i navodi kako su one često ovisile upravo o svojoj zaradi kojom su onda uzdržavale svoju obitelj. Štoviše, pisanje je bilo vrlo privlačan izvor prihoda neudanim ženama. Istraživanje E. Showalter pokazuje kako je otprilike polovica spisateljica rođenih između 1800. i 1900. bila neudana i za dosta je spisateljica pisanje bila posljedica financijske nužde. Showalter za primjer uzima gospođu Oliphant koje je sama uzdržavala svoju djecu, ali i nećake te je, kako bi opstala, često pisala i knjige do kojih joj nije bilo stalo ili je izdavačima prodavala ideje za knjige koje još nisu bile napisane. Nadalje, gospođa Gatty je, primjerice, gotovo svu svoju zaradu potrošila na svoje sinove, njih četvoro, odnosno na njihovo školovanje, a ne na sebe. Osim pisanja, koje je bilo vrlo primamljiv posao i način zarade pripadnicama srednje klase, bilo je tu i zanimanje guvernante. To je, prema riječima Showalter, bilo jedino zvanje koje je ženama iz srednje klase bilo dostupno i uz to što su imale hranu i smještaj, te su u godinu dana za svoj rad zarađivale između 20 i 45 funti. S druge pak strane, prodaja autorskih prava, i to čak za neki osrednji roman, donosila je jednaku zaradu kao što je bio spomenuti godišnji prihod neke guvernante. Nadalje, ono što su žene otkrile bilo je da nakon što izdaju roman, za čije im je pisanje obično trebalo oko jedne godine, mogu nastaviti zarađivati kao novinarke i to vrlo dobro (Showalter 2001).

E. Showalter se dalje u svome tekstu osvrće na izdavački sustav koji je funkcionirao tako da je izdavač izravno otkupljivao autorska prava od autora ili autorice, a ugovoreni iznos ovisio je o tome kakva je bila njihova reputacija i kakvi su, prema procjeni izdavača, bili

prodajni izgledi. Na taj su način autorice mogle imati stalan prihod ako su svake godine napisale određen broj romana. Mislim da je također važno napomenuti kako su za prodaju autorskih prava za standardni roman u tri sveska autori dobivali 100 funti. Stoga, što su više pisale, više su mogle zaraditi, a Showalter u svome tekstu navodi primjer Adeline Sergeant koja je godišnje proizvodila do pet knjiga, a za svaku je dobila iznos od 100 funti, te je čak jednom, točnije 1902. godine, zaradila 1500 funti. Nadalje, ako je neka knjiga bila *bestseller*, autori su mogli dobiti bonus za tu knjigu te čak tražiti da se njihova sljedeća knjiga otkupi po višoj cijeni. Međutim, i tu je bilo problema na koje su nailazile spisateljice. Pisci su, kada se radilo o otkupu autorskih prava, ovisili o dobroj volji izdavača, a spisateljice su se često morale cjenkati za vlastita prava. Tako je na primjer Dinah Mulock Craik za 150 funti po romanu prodala svoja prva tri romana *Ogilviejeve*, *Olive* i *Glavu obitelji*, jer joj je novac bio hitno potreban. Kasnije, *Glava obitelji* je imala šest izdanja, a Mulock se počela osjećati prevarenom te je izdavaču slala pismo gdje ga je molila za novac te se uz to ispričala na svojoj mladosti i ženskoj slabosti. Njezine su brige vezane za pregovore i ugovore prestale tek kada se 1865. godine udala za Georgea Lillieja Craika, koji je bio partner u izdavačkoj tvrtki Macmillan. „Riječju, književna je karijera nužno razvijala — ili je pak iskorištavala — poslovne sposobnosti žena“ (Showalter 2001). Odnosno, ako žene nisu htjele da ih izdavači iskorištavaju morale su znati zastupati svoja prava i zbog toga je „istinita viktorijanska noćna mora o napasnim, svadljivim i malne rogatim ženama od profesije“ (Showalter 2001). Iz toga su razloga mnoge žene postajale spisateljice i gradile svoju karijeru tek od srednje dobi dok su muškarci, s druge strane, objavlivali i prije dvadesete godine svoga života. Međutim, pitanje ženske karijere postalo je sve više mogućim i prestalo biti zastrašujućim kada su se ženama povećale mogućnosti za obrazovanje. U 19. stoljeću je oko polovice spisateljica prve generacije objavilo svoj prvijenac do tridesetog rođendana, dok je 73% spisateljica treće generacije (autorice dječjih knjiga, urednice i autorice senzacionalističkih romana) objavilo prvu knjigu do tridesete godine. Nadalje, u posljednjoj generaciji, gdje pripada i spisateljica Virginia Woolf, 58% žena je do svojeg dvadeset i petog rođendana objavilo prvu knjigu, a njih 75% do svojeg tridesetog (Showalter 2001).

Jedan od razloga, stoji u tekstu E. Showalter, zašto mnoge žene koje su imale dar za pisanje nisu nikada napisale knjigu bilo je i mišljenje koje je vladalo u protestantskim krugovima kako je književnost utemeljena na imaginaciji suspektna te su i djeca bila učena da pričanje priča vodi u prijestup. Mnoge žene stoga nisu nadvladale taj osjećaj krivnje koji

su im još kao djeci usadili te se nisu primale pisanja. Ipak, taj je osjećaj krivnje ponekad nestajao ako su se žene našle u financijskoj krizi. Za to da žene počnu pisati nije uvijek bila zaslužna njihova financijska situacija, ali iz teksta E. Showalter jasno je da ljubav prema pisanju i smišljanju priča nije bio dovoljan razlog da žena počne pisati. Ona je morala imati nekakvu preporuku bilo liječnika ili muža, dakle, dozvolu muškog autoriteta da može pisati. Ili je pak morala imati neku hvalevrijednu svrhu, česti su razlozi bili i bolesti roditelja, muževa, zabludjelost sinova, skrbništvo o djeci ili nećacima koje je spalo na njih itd. Charlotte Brontë je, navodi Showalter, najpoznatija predstavica onih žena, odnosno spisateljica koje su nastojale prevladati svoju želju za pisanjem. Naime, Charlotte je pokušala obuzdati svoju maštu kada je od pjesnika Roberta Southeyja, kojemu se obratila za savjet u vezi s njezinom karijerom, dobila odgovor da neka se ostavi pisanja jer prema njegovom mišljenju književnost ne bi trebala biti dio ženskoga života. Takav ju je odgovor, dakako, obeshrabrio. Bilo je mnogo viktorijanskih muškaraca iz srednje klase koji su se osjećali ugroženima te su pružali otpor prema ženama koje su same zarađivale za život. Naime, nije im se sviđala mogućnost da u vlastitom domu imaju ženskog suparnika. Kao primjer Showalter je ponovno uzela primjer Charlotte Yonge čiji se otac nije slagao s time da ona piše, ali je na kraju to odobrio kada je Charlotte pristala pisati poučnu prozu te se odrekla prihoda, čime je ona i dalje bila ovisna o ocu. „Ipak, nikad je nisu posve ušutkali. Ona je nastavila pisati romane i objavljivati ih [...] potajice čitajući kritike o svojim tekstovima te pišući iscrpna, odlučna i vrlo poslovna pisma Macmillanu, vezana uz tiskanje i prodaju knjiga“ (Showalter 2001).

Žene koje su, uz neodobravanje muškaraca, i dalje željele pisati morale su biti lukave, stoga su pronašle nekoliko strategija kako bi okončale ili barem umanjile zavist i otpor unutar obitelji prema njihovom pisanju. Već spomenuta C. Yonge koristila je metodu gdje je glumila pokornost, ali potajice nije odustala od vlastitih interesa. Nadalje, Jean Ingelow je, piše Showalter, na primjer, od svoje prve zarade naručila očev portret na slonovači, a Juliana Ewing je kupila klavir svome mužu. Neke je muškarce takva taktika dojmila, a ako nije upalila, žene su onda koristile novu taktiku, odnosno objavljivale su potajice. Tu je veliku ulogu imao pseudonim koji je bio zaštitni znak mnogim spisateljicama, pa tako i Mariji Jurić Zagorki, o čemu će dakako biti riječi kasnije. Naime, žene su koristile muške pseudonime iz više razloga, najprije kako bi ih kritičari shvatili ozbiljno, ali i kako bi se zaštitile od gnjeva vlastite rodbine: „muškim su imenom mogle prikazati sve ono u svojoj osobi što je izmicalo

sputavajućem idealu ženstvenosti“ (Showalter 2001). Tako je primjerice zabilježeno desetak muških alter ega sestara Brontë. Još kao dijete Charlotte je koristila nekoliko muških imena, kao Charles Thunder, Charles Twonsend itd., a Showalter navodi i još neke pseudonime, a Holme Lee (Harriet Parr), Lucas Malet (Mary Kingsley), Lanoe Falconer (Mary E. Hawker) samo su neki od njih. Kasnije u 19. stoljeću žene su koristile ženske pseudonime kako bi izrazile romantične fantazije o vlastitoj osobi, primjerice „Vojvotkinja“ ili „Ouide“, a pseudonimska je praksa izumrla posljednjom viktorijanskom generacijom. Geraldine Jewsbury je 1845. godine navela kako su mnoge spisateljice pseudonime koristile kako svojim imenom ne bi zadale bol obitelji i prijateljima ili kako ih ne bi uvrijedile onime što su u svojim djelima napisale. Također, valja spomenuti kako u 19. stoljeću spisateljice nisu smatrale da je pisanje važnije od uobičajenih ženskih dužnosti te su mnoge osjećale želju, sve do pred kraj stoljeća, odnosno 1880-ih, da usklade svoj osobni i profesionalni život. Također su vjerovale da bi takav sklad obogatio umjetnost koju su stvarale. Ipak, brak, majčinstvo i karijera u kombinaciji su utjecali na nestabilnost profesionalnog uzorka kod žena. Udala se polovica (50%) spisateljica koje su rođene u 19. stoljeću, dok je u općoj populaciji taj postotak iznosio 85%, a od onih koje su bile udane djecu je imalo 65% spisateljica. Razlog zašto spisateljice nisu imale djecu nije uvijek bila njihova odluka, već je u nekim slučajevima u pitanju bio medicinski razlog. Nadalje, ženama je brak značio oslobođenje, jer su one žene koje su bile udane mogle, bez ikakvog straha od skandala, čitati veći repertoar tekstova, odnosno mogle su čitati što god su željele. Žene koje su bile udane za mornare ili časnike, odnosno čiji su muževi puno putovali, a one su ih slijedile na putovanjima, imale su puno veću slobodu te su često nailazile na veliko bogatstvo građe za svoje djela. Showalter ističe kako su takve žene puno pridonijele onodobnoj kolonijalnoj prozi. One su se, naime, usavršile u prikazivanju domorodačke kulture u svojim tekstovima (Showalter 2001).

U viktorijansko je doba postojalo mišljenje među kritikom kako su pisanje i majčinstvo nespojivi, a George Henry Lewes je 1850. godine u prikazu romana *Shirley* napisao kako je velika funkcija žene majčinstvo koje, prema njegovu mišljenju, trebaju staviti na prvo mjesto i kako se uz brigu o djeci nemaju vremena posvetiti pisanju jer bi njihove misli većinu vremena trebale biti usredotočene na djecu i njihov odgoj, a to je nemoguće spojiti s bilo kakvom vrstom izučavanja. I dok su muški pisci smatrali kako su majčinstvo i pisanje isključivo sukob interesa, žene su tu vidjele mogućnost sklada i nadopunjavanja između jednog i drugog (Showalter 2001).

Uz sve navedeno, zanimljivo je istaknuti kako se upravo na spisateljice koje su bile majke gledalo s naklonošću, jer su kritičari majke smatrali „normalnim ženama“, za razliku od onih koje nisu bile udane ili nisu imale djecu te su najprije morale prevladati određenu spolnu stigmatu. Štoviše, na početku 19. stoljeća napadi upućeni spisateljicama u kojima ih se nazivalo jalovim usidjelicama bili su dio humora koje je bio općeprihvaćen: „kad su žene u sebi i za sebe uspjele razriješiti sukob između poslušnosti i otpora, vlastitoga ženstva i profesije, našle su se suočene s kritičarskim standardom koji im je poricao i ženstvo i umjetnost“ (Showalter 2001).

Iz svega spomenutog u ovom djelu rada, jasno je da je ženama koje su željele pisati put do statusa spisateljica bio neprestana borba te je za to trebalo puno lukavosti, upornosti i marljivosti. Mnoge od ovdje opisanih stvari s kojima su se susretale ženske spisateljice, kao što ćemo vidjeti u ostatku ovoga rada, nisu ostale strane ni Mariji Jurić Zagorki. I ona se morala boriti za svoje mjesto u spisateljskim krugovima, njezina obitelj nije bila sretna što ona piše i želi pisati, niti ju je u tome podržavala. Tako je i ona, kao i ovdje spomenute viktorijanske spisateljice, shvatila kako je upravo obrazovanje glavno sredstvom kojim će doći do svoga cilja i postati novinarka, odnosno spisateljica. Dakle, i one i Zagorka dijelile su sličnu sudbinu, iako je Zagorka polazila škole i obrazovanje joj je bilo nešto dostupnije nego ženama u Engleskoj u to doba.

1.2. Spisateljice i patrijarhalna književnost

U ovome ću se poglavlju osvrnuti na još jedan tekst koji govori o ženskom pisanju, točnije na poglavlje „Ženska spisateljica i anksioznost autorstva“ („The woman writer and the anxiety of authorship“) u knjizi *The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination* S. M. Gilbert i S. Gubar koja se bavi pitanjem što znači biti spisateljica u patrijarhalnoj književnosti. Smatram da je ovaj tekst koristan jer ne samo govori o spisateljicama u 19. stoljeću, u doba kada je jednim dijelom živjela i djelovala i Zagorka, već i zato što daje još jedan oblik uvida u to što je tada značilo biti spisateljicom i s čime su se sve one, pa tako i Marija Jurić, susretale.

Njihova se glavna teza u navedenom poglavlju odnosi na to kako su u književnosti prikazane žene: kao anđeo ili pak kao čudovište. Najprije, Gilbert i Gubar objašnjavaju povijest književnosti kako je vidi Harold Bloom, koja je prema njegovom modelu izuzetno patrijarhalna, i prema kojemu se pisac, kako bi postao dobrim piscem, mora ugledati na

drugog, muškog pisca. On samo muškarca vidi kako pjesnika/pisca, dok je za ženu rezervirano mjesto muze. Razlog toga pogleda vide u činjenici da je zapadnjačka književnost pretežno „muška“, odnosno patrijarhalna. Ipak, ističu kako je Bloom za razliku od drugih teoretičara to analizirao, dok su ostali teoretičari vjerojatno pretpostavili kako literatura mora biti muška. Na pitanje gdje se onda uklapa žena, spisateljica, one zaključuju da se ne uklapa. Kao prvi problem za žene kao autorice Gilbert i Gubar navode to što žene nemaju ženskih prethodnika, odnosno uzore, a oni muški uzori koje mogu imati značajno su različiti od ženskih uzora. Oni su ponajprije različiti od ženskih uzor jer su utjelovljenje patrijarhalnog autoriteta, ali muški pisci također u svojim djelima prikazuju žene kao već spomenute stereotipe anđela i čudovišta. I to je dakako u velikom sukobu sa spisateljicom kao osobom, s njezinom subjektivnošću koja joj se na ovaj način nastoji oduzeti, ali i, pišu Gilbert i Gubar, njezinom autonomijom i kreativnošću. Autorice nadalje naglašavaju kako taj muški autoritet s kojim se one konstruiraju kao spisateljice u konačnici dovodi do anksioznosti autorstva („anxiety of authorship“), odnosno radikalnog straha da ona ne može stvarati jer nikada neće biti prethodnik, uzor drugima, te da će je pisanje izolirati i uništiti. Kao i Elaine Showalter, i ove autorice spominju kako su se mlade djevojke morale suočiti s činjenicom da će između nje i njezina brata, brat, muško dijete, biti taj koji će preuzeti očevo mjesto, odnosno mjesto uzora (Gilbert i Gubar 2000: 46-49).

Nadalje, autorice navode kako spisateljice tragaju za ženskim prethodnicama u želji da legitimiraju vlastita buntovna nastojanja. Valja naglasiti i kako je u patrijarhalnom društvu problem što, kao i većina žena, spisateljice svoj spol doživljavaju kao bolnu prepreku. Stoga, spisateljice se osjećaju otuđenima od muških prethodnika i iz tog razloga tragaju za ženskim prethodnicama. Spisateljice se susreću i s potrebom za ženskom publikom, a ujedno osjećaju strah od antagonizma muških čitatelja, osjećaju anksioznost u vezi svojeg (ženskog) stvaralaštva i strah od patrijarhalnog autoriteta umjetnosti. Konačno, ovi fenomeni podređenosti obilježavaju borbu spisateljice za umjetničko samoodređivanje. Ono što autorice navode kao tjeskobu autorstva odnosi se, objašnjavaju, na tjeskobu koja je izgrađena od često jedva svjesnih strahova od autoriteta što se umjetnici po definiciji čini neprikladno za njezin spol. Ta je anksioznost tolika da tvori jedinstvenu vezu među ženama i na taj način povezuje njihovu književnu potkulturu, a tjeskoba, odnosno anksioznost bitno je obilježje te potkulture. Nadalje, Gilbert i Gubar navode kako je potrebno razumijevanje takvih problema

jer oni pokazuju koliko je snage bilo potrebno uložiti da bi u 18. i u 19. stoljeću nastala ženska književna ostvarenja (Gilbert i Gubar 2000: 50-51).

Nadalje, autorice pišu kako se u patrijarhalnoj kulturi smatra da mentalna vježba za žene može imati strašne posljedice. Takav stav vidljiv je i prije 19. stoljeća, pa tako Gubar i Gilbert navode primjer iz 1645. godine kada je guverner kolonije Massachusetts Bay, John Winthrop, u svome dnevniku zapisao da je Anne Hopkins izgubila razum, a razlogom gubitka razuma smatrao je njezinu predanost pisanju i čitanju te je dodao kako bi zadržala svoju pamet da se bavila kućanskim poslovima, koji, kao što on piše, i pripadaju ženama. Također, Wendy Martin je istaknula kako je taj strah od intelektualne žene, odnosno žene koja razmišlja, u 19. stoljeću postao toliko velik da je taj fenomen čak bio zabilježen u medicinskim analizama (Gilbert i Gubar 2000: 55-56).

Gilbert i Gubar spominju, kao i Elaine Showalter, potrebu ili donekle dužnost žena da se ispričavaju zbog svog pisanja. Pa tako ističu i komentar Virginije Woolf da su žene, koje se nisu ispričavale za svoje pisanje ili ga opravdavale, bile smatrane čudovišnima i ludima (Gilbert i Gubar 2000: 63).

2. Marija Jurić Zagorka

2.1. Djetinjstvo i školovanje

U ovome mi je dijelu rada kao izvor većine informacija o Zagorkinom životu i njezinoj karijeri poslužila knjiga *Književni počeci Marije Jurić Zagorke* kojoj je autor Stanko Lasić. Iako sam se s knjigom susretala već nekoliko puta prilikom pisanja o Zagorki i u drugim radovima koristila ove izvore kao vjerodostojne, mislim da je bitno spomenuti kako se ova knjiga uvelike oslanja na Zagorkine autobiografske spise koji su ponekad bili proturječni, što će uostalom biti naglašeno i kasnije.

Mislim kako je priču o Zagorki bitno započeti s njezinim djetinjstvom koje, vidjet ćemo, nije bilo sretno, ali ju je obilježilo i pomoglo joj da shvati što želi u životu – pisati. Najprije, valja krenuti od njezinog rođenja, pa tako, Marija Jurić, rođena je u selu Negovec, pored Vrbovca. Stanko Lasić navodi kako se ne može sa sigurnošću reći kada je rođena, ali godine koje se najčešće navode kao godine njezinog rođenja su 1873., 1876. te 1879. godina, koja je zapisana na arkadama u Mirogoju gdje je Zagorka pokopana. Lasić je, međutim, prihvatio i naveo 1873. godinu kao godinu njezina rođenja, jer je ona spomenuta nekoliko

puta, a kao godinu njezina rođenja spomenuli su je, na primjer i Slobodan Prosperov Novak u *Povijesti hrvatske književnosti: od Bašćanske ploče do danas*. Također, Jakobović Fribec u tekstu *Zagorka – protagonistica nenapisane povijesti hrvatskog feminizma* navodi kako je istraživala u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu i služila se podacima u Matičnoj knjizi rođenih 1873. godine te je otkrila kako je Marija Jurić rođena spomenute godine (Jakobović Fribec 2000). Nadalje, Lasić ističe kako upravo 1873. godina daje objašnjenja nekim ključnim datumima koji su se zbili u njezinu životu, poput datuma njezine udaje, ili godine kada je ušla u *Obzor*, ili kada je počela pisati autobiografiju itd. (Lasić 1986: 11-15). Također, kao godina njezina rođenja 1873. je, primjerice, navedena i u časopisu *Glasilu društva Marije Jurić Zagorke* (Tenšek 2012: 7).

Zagorka je bila pripadnica imućne obitelji, a njezin je otac bio upravitelj imanja baruna Raucha. Ipak, prema Lasićevim riječima, ali i prema nekim direktnima svjedočanstvima koje je Zagorka ostavila, imala je nesretno djetinjstvo u kojemu su prevladavali osjećaji osamljenosti i napuštenosti (Lasić 1986: 16). Svoje djetinjstvo Zagorka je provela u Zagorju, a seljak Tenšek koji je neprestano pričao priče bio je inspiracija za njezino prvo djelo, *Pripovijesti starog Tenšeka*, koje je objavila vrlo rano, već s dvanaest ili trinaest godina. Ona je sama to djelo nazvala svojim prvim romanom. Također, Lasić navodi kako je upravo iz Tenšekovih priča nalazila inspiraciju za svoje kasnije romane, pa je i lik Stanke, djevojke koja se preoblači u muškarca inspiriran njegovim pričama (Lasić 1986: 18-19). Lasić nadalje opisuje Zagorkino teško djetinjstvo i neprestane grube svađe oca i majke u koje je ona nedužno bila uvučena. „Teško je znati kada je Zagorka počela svoju svakodnevnu muku i životno iskustvo pretvarati u doživljajnu spoznaju o sudbini žene: da je žena drugorazredno biće, stvoreno ili kupljeno da bude ukras, sluga ili predmet...“ (Lasić 1986: 22-23). Lasić je uvjeren kako se to spoznala još u najranijem djetinjstvu. Upravo je iz te sudbine koja je zadesila njezinu majku i kojoj je Zagorka svakodnevno svjedočila proizišla Zagorkina odbojnost prema braku. Ona je još kao mala shvatila da treba učiti, čitati i raditi. Uvidjela je kako će radom jedino moći očuvati svoju slobodu i nezavisnost (Lasić 1986: 24). Kasnije će biti opisano kako se upravo radu, i to novinarskom i spisateljskom radu, okretala i u njemu tražila spas u svim životnim situacijama.

Iz njezinog je školovanja, za njezin daljnji rad, bitno da je samoinicijativno počela izdavati list *Samostanske novine*, koji je uglavnom sama ispunjavala, a pokrenula ga je sa samo dvanaest godina. Na pisanje ju je poticala učiteljica, sestra Bernarda Kranjc, a Zagorka

je ubrzo postala i „dramski pisac“ te je u Višoj djevojačkoj školi koju je pohađala bila jedna od najatraktivnijih glumica u kazališnoj družini (Lasić 1986: 31-32). Međutim, u osmom je razredu na zahtjev majke morala napustiti školu. Njezina je, uvijek ljubomorna, majka to zahtijevala kako bi napakostila Zagorkinom ocu koji je bio ponosan na Marijin uspjeh u školi. Nakon što se vratila kući ponovno je, rekla bih, nastupilo mračno razdoblje u njezinu životu. Majka i otac i dalje su se svađali, a primila je i vijest da je njezina bivša učiteljica Bernarda Kranjc umrla. U to je doba ipak uređivala krapinski đački list *Zagorsko proljeće* koji je imao samo jedan broj i koji je izašao u ljeto 1891. godine. Đaci viših škola iz Krapine, među kojima je bio i Zagorkin bratić Martin, odlučili su izdati đački list. Martin je došao na ideju da Zagorka bude njihov urednik, ali je ostalima rekao kako ime urednika mora držati u tajnosti. Tako je Zagorka, kojoj je tada bilo osamnaest godina, pod muškim pseudonimom M. Jurica Zagorski postala urednikom (Lasić 1986: 42). Napisala je članak o Matiji Gupcu, odnosno o tome kako bi bio razočaran da vidi kako Zagorje, za koje je dao život, izgleda u 19. stoljeću. Na njezinu nesreću kotarski je predstojnik članak pročitao i zabranio list, a kada se saznalo da je Zagorka napisala taj članak, dobila je ozbiljan savjet da se okani pisanja kao i javnog rada te da bi se ona, kao žena, trebala baviti kućanskim poslovima i biti poslušna te da će ako nastavi pisati, naići samo na nesreću i prijezir (Lasić 1986: 43). Ovdje ću se nadovezati na tekst E. Showalter i povezati Zagorku sa spisateljicama spomenutima u njezinom tekstu. Zagorki je dakle, također, bilo rečeno da pisanje nije za žene i da ga se okani, kao što je to primjerice bilo savjetovano i Charlotte Brontë. No, iako je bila vrlo mlada kada je čula ovaj „savjet“, Zagorka je čini se bila dovoljno hrabra i odlučna te ga nije poslušala.

2.2. Zagorka u braku

Zagorka je, spomenula sam, osjećala odbojnost prema braku te dakako njezin brak nije ni mogao dobro završiti. Majka joj je pronašla muža, a on je bio Mađar i šef željezničke postaje. Iako je bila jako protiv toga, kada je majka rekla da će i ona živjeti s njima, Zagorka je ipak pristala na udaju, jer je u tome vidjela priliku da se majka riješi očeve prisutnosti, a da ona dobije dom gdje će biti poštivana i gdje će moći dalje raditi na svojoj naobrazbi (Lasić 1986: 44). Ipak, nakon udaje ona i muž sami su otišli živjeti u Szombathely nedaleko Budimpešte. Društvo u kojemu se našla zbog svoga muža preziralo je sve što nije bilo mađarsko, pa tako i slavenske narode Austro-Ugarske. Iako ga je prezirala, Marija Jurić naučila je mađarski, „jezik svojih neprijatelja“ (Lasić 1986: 45 – 46). Bitno za njezinu kasniju karijeru bilo je i to

što je išla na tečajeve iz telegrafistike, što je njezin muž dopustio jer je u tome vidio mogući novi izvor prihoda, a za Zagorku je to bio ulazak u svijet tehnike u koji su žene rijetko imale pristup. „Upravo će joj oni pomoći da vrlo brzo uoči korist od novih tehničkih dostignuća u pretvaranju stranačkog u informativno novinarstvo“ (Lasić 1986: 47).

Zagorka je i nakon udaje nastavila pisati, ali potajno, jer više nije mogla živjeti bez toga, zaključuje Lasić. Kada je njezin muž, inače opsjednut novcem, za to saznao mislio je samo na to kako da njezino pisanje unovči. On je stoga neke od tih tekstova, prevedene na mađarski, poslao dvojici urednika i K. Mikszathu, „prvaku mađarske književnosti“. Oni su u njezinim radovima prepoznali književni talent, te su njezinom mužu savjetovali da ju pošalje u Budimpeštu kako bi ondje od nje stvorili dobru spisateljicu. Međutim, iako su joj te pohvale bile povod da nastavi pisati te piše još i više, ona je odbila postati mađarskom književnicom. Tako je povod za njezin bijeg u Hrvatsku, osim lošeg braka i škrtog muža, navodi Lasić, bilo upravo pisanje (Lasić 1986: 47).

Kao što sam već spomenula, Lasić se koristio Zagorkinim autobiografskim spisima kako bi sastavio svoju knjigu. Pa je tako, služeći se Zagorkinim romanom *Kamen na cesti*, zaključio kako je u tom braku, sa škrtim mužem i sama, stoga što majka ipak nije pošla živjeti s njima, jedinu utjehu nalazila u pisanju (Lasić 1986: 48-50). Konačno, kada je 1895. godine spaljena mađarska zastava na Jelačićevu trgu, Zagorkin muž Nađ od nje je zatražio da osudi taj događaj. Ona je učinila suprotno te je napisala pjesmu u kojoj slavi zagrebačke đake koji su spalili zastavu. Našavši tu pjesmu, Nađ ju je želio zatvoriti u sanatorij, ali prije nego je to učinio, Marija je, preobučena u sluškinju, pobjegla u Hrvatsku (Lasić 1986: 50).

2.3. Bijeg u Hrvatsku i rad u *Obzoru*

Vrativši se u Hrvatsku, Zagorka se nastojala probiti u novinarske krugove, jer ju je novinarstvo, navodi Lasić, počelo zanimati još za života u Mađarskoj. Kako se bila sklonila kod ujaka i ujne u Srijemsku Mitrovicu, odnosno u tamošnju kaznionicu čiji je upravitelj bio njezin ujak, Zagorka je od tamo počela slati svoje članke, od kojih su neki i bili tiskani, ali anonimno ili pod pseudonima. Slala ih je uredniku mitrovačkog lista *Hrvatski branik*, Nikoli Doganu, te za *Posavsku Hrvatsku* svome znancu Marku Eichhornu u Slavonski Brod. Kada je saznao čime se bavi, ujak ju je otjerao iz kaznionice, te se zaputila u Zagreb (Lasić 1986: 52). Dakle, kao što sam već najavila, njezina obitelj nije podupirala njezino pisanje niti imala razumijevanja za to. Ipak, u Zagrebu joj je pomogao Nikola Dogan, ohrabrivši je i uputivši je

na *Obzor*, koji je tek tada bio saznao da je mlada žena bila anonimni mitrovački dopisnik (Lasić 1986: 53).

Kada ju je vlastita majka izbacila iz kuće jer je pobjegla od muža i kada je njezina sestra Dragica umrla, Zagorki se stanje pogoršalo i bila je na rubu samoubojstva. Međutim, Lasić ističe kako ju je rad u krugu omladinske, sveučilišne opozicije, u kojem je prigrllila ideje narodnog otpora protiv Khuena, zapravo spasio (Lasić 1986: 54). I ove je informacije o njezinu životu Lasić iščitao iz njezinog uvelike autobiografskog romana *Kamen na cesti*.

Krajem 1896. godine ostvarila se Zagorkina velika želja, te je postala članicom redakcije najrenomiranijeg hrvatskog dnevnika, *Obzora*. Lasić navodi kako je unatoč impresivnom radu u *Obzoru*, te svojem političkom karakteru, konstanta njezine ličnosti bilo književno stvaralaštvo. Ipak, ona je sama više govorila o svome političkom radu nego o književnosti (Lasić 1986: 59). Lasić nadalje smatra da je tomu razlog to što je njezin politički angažman bio poziv hrvatskoj javnosti da joj „ostavi otvorena vrata [...] društveno političke sfere u kojoj ona može naći punu realizaciju svoje ličnosti“ (Lasić 1986: 61). Lasić Zagorku naziva „simboličnom figurom hrvatske književnosti“, odnosno književnicom koja je s jedne strane bila ismijavana, prezirana i čija su djela smatrana neliterarnima, a s druge je strane bila vrlo čitana i voljena, kao nijedan hrvatski pisac. I ona je sama bila svjesna te kontradikcije te je samu sebe isticala kao novinarku, a tek onda kao književnicu. Nadalje, iz njezinih autobiografskih spisa uočljivo je da je voljela književnost, ali i da je ozbiljnim poslom smatrala tek politiku.

Ipak, Zagorka je imala protivnike koji su nastojali onemogućiti njezin rad u političkoj publicistici. Zagorkin članak „Egy percz“ („Jedan časak“) koji je objavila u *Obzoru* 1896., a u kojemu se osvrnula na problem upotrebe mađarskog jezika na željeznicama u Hrvatskoj, pokrenuo je borbu između nje i njezinih protivnika u redakciji (Lasić 1986: 63-67). Međutim, to je bio Zagorkin prvi novinarski tekst koji joj je otvorio vrata *Obzora*, ističe Jolán Mann u tekstu „Mađarske teme u novinarsko-izvjestiteljskim tekstovima Marije Jurić Zagorke“. Članak „Egy percz“ bio je objavljen 31. listopada 1896. godine, a potpisan je pod pseudonimom Zagorka. Glavni je smisao teksta bio pokazati kako seljaci ne razumiju mađarski pa tako ni izraz „egy percz“ koji su kondukteri vikali kako bi naznačili da vlak stoji na stanici „tek časak“, te su im zato vlakovi često odlazili: „Tko nam je to rekao, gospodine, nitko, nešto je kondukter vikao, ali što, to ja nisam razumio; zar ja znam mađarski?“ (Mann prema Zagorka 2008: 65). Mann naglašava kako je bitno uočiti podređeni položaj hrvatskih

putnika u odnosu na mađarske željezničke činovnike te kako se taj podređeni položaj odnosi prvenstveno na seljake koji u drugom dijelu teksta označavaju „siromašni narod“ koji mora trpjeti nepravdu. Nadalje, u godini u kojoj je nastao članak vodile su se protumilenijske borbe, navodi Mann. Naime, spomenute se 1896. godine slavila tisućita godišnjica dolaska Mađara u Karpatsku kotlinu, a u Hrvatskoj su se vodile rasprave treba li ili ne sudjelovati na izložbi u Budimpešti u povodu te godišnjice. Iako je Zagorkin članak „Egy perc“ objavljen tek u jesen i ne spada u tekstove te političko-publicističke borbe, može ga se, ističe Mann, povezati s duhom protumilenijskih članaka koji su mjesecima prije bili objavljivani na stranicama *Obzora* (Mann 2008: 64-67).

Ako se vratimo na protivnike koje je Marija Jurić imala u *Obzoru*, valja navesti Šimu Mazzuru koji je, piše Lasić, bio Zagorkin protivnik od samog početka. On je bio predsjednik Dioničke tiskare i najmoćniji čovjek *Obzora*. Zagorku je smatrao „babom“ bez ugleda, „zagorskom kravaricom“ koja je bila zaražena „feminističkim novotarijama“ i „socijalističkim mentalitetom“ (Lasić 19986: 68). On ju nije htio u *Obzoru*, ali Zagorka nije odustajala. U mađarske opozicijske novine slala je dopise, a potom je te članke prevodila i upućivala ih *Obzoru* s naslovom *Senzacionalni dopisi mađarskih novina o hrvatskim izborima*. U Saboru je zbog njih došlo do sukoba, a nitko nije znao tko im je autor. Konačno, Zagorka je Josipu Pasariću, tada glavnom uredniku *Obzora*, otkrila svoj identitet, a on joj je dao podršku. Ipak, prema njezinoj želji da se u potpunosti posveti novinarstvu ostao je rezerviran, ali je dr. Franko Potočnjak uvidio njezinu vrijednost te joj pomogao da surađuje u *Obzoru*, ali je ona to činila u tajnosti za mjesečnu naknadu od 30 kruna od kojih je teško živjela. Mjesecima kasnije, zamjenik glavnog urednika Jovan Hranilović namjestio joj je posao korektora, kada se stari korektor razbolio. Kada je to Mazzura saznao, izbacio ju je na ulicu. Tada je odlučila otići u Ameriku, ali ta joj namjera nije uspjela, te se obratila Strossmayeru napisavši pismo u kojemu mu je opisala svoje nevolje (Lasić 1986: 68-70). Na Strossmayerovu želju, par tjedana kasnije, u *Obzoru* je dobila posao u svojstvu novinara, a plaća joj je bila 60 forinti na mjesec. Ovu verziju priče kako je dospjela u *Obzor* Zagorka je opisala u spisu *Tko ste vi?* iz 1939. godine. Međutim, već sam spomenula proturječnost nekih njezinih spisa na koje upućuje i sam Lasić, pa tako postoji i druga verzija ove priče koju je Zagorka ispričala u spisu *Kako je bilo* koji je nastao kasnije, odnosno 1953. godine. Prema njemu, nije se obratila Strossmayeru pismom, već se on interesirao da sazna nešto o autoru članka „Egy perc“. Kada je dobio tražene podatke, Zagorki je namjestio posao u redakciji za

političkog suradnika i referenta mađarsko-hrvatske politike. Mazzuru je na to nagovorio zauzimajući se za mogućnost intelektualne jednakosti između muškarca i žene. Lasić, međutim, drugu verziju smatra istinitijom ponajprije jer je prema njoj već 1896. ušla u *Obzor*, dok je prema prvoj verziji u redakciju ušle tek negdje 1897. godine. Nadalje, Lasić objašnjava kako je vjerojatnije da je dopise mađarske opozicije u proljeće 1897. godine slala uz podršku nekoga iz *Obzora* te kako ih je *Obzor* prihvaćao od nekoga iz redakcije, a ne anonimnog vanjskog suradnika (Lasić 1986: 70-72), što smatram vrlo smislenim obrazloženjem. I Slobodan Prosperov Novak u knjizi *Povijest hrvatske književnosti: Od Bašćanske ploče do danas* navodi kako je Strossmayer bio razlog zašto je Zagorka dobila posao urednice i reporterke u *Obzoru*. On, naime, ne ide u detalje kako je do toga došlo, ali ističe kako je sam biskup preporučio Zagorku u *Obzor* te kako se on općenito zalagao za uključivanje žena u društveni život (Prosperov Novak 2003: 300). Dakle, iako se ne može sa sigurnošću reći koja je od ovih verzija istinita, mogu zaključiti da je Strossmayer bio možda i glavna prekretnica u Zagorkinoj novinarskoj karijeri te kako je njegovom zaslugom ili, bolje rečeno, inicijativom postala prvom ženom novinarkom u Hrvatskoj.

Zagorkin glavni protivnik, Šime Mazzura, i Zagorka imali su i nešto zajedničko, stoji u Lasićevoj knjizi, a to je bila velika predanost radu. U svemu su se ostalome, međutim, razlikovali. Dok je ona bila siromašna, dobroćudna, sentimentalna, on je bio bogat, hladan, ironičan. Usto, Zagorka je svoju aktivnost proširila izvan okvira svojeg novinarskog posla. Angažirala se u političkoj borbi protiv bana Khuena, borbi za ženska prava te borbi protiv germanizacije. Godina 1898. i 1899. Zagorka se probila, uz daljnji rad u *Obzoru*, i u *Vijenac* i u *Nadu*, tada najrenomiranije književne časopise. Godina 1899. značajna je i po tome što je Zagorka tada izdala svoj prvi roman *Roblje* koji je izašao u rujnu u podlistku *Obzora*, a još je iste godine bio preštampan u knjigu (Lasić 1986: 75-77).

Neizostavna je činjenica da Zagorka nije značajna samo kao novinarka već i kao književnica, i danas su vrlo popularni njezini povijesni romani, a okušala se i u pisanju dramskih tekstova. Pa je tako *Što žena umije* bio Zagorkin prvi publicirani dramski tekst, odnosno njezin prvi izvedeni komad u HNK, navodi Lasić, a tema mu je bila položaj žene u braku. Iako je *Što žena umije* izvedena bez da se znao pravi autor, kada se saznalo da je autorica Zagorka pojavio se vrlo oštar pamflet u *Agramer Zeitungu*. Lasić navodi da iako je i pamflet bio anonimn, znalo se da iza njega stoji kazališni kritičar Oto Kraus, koji je u njemu zagrebačku publiku pozvao da se zauvijek obračuna „s tom ženom koja napada sve što je

otmjeno i kulturno u hrvatskom društvu“ (Lasić prema Kraus 1986:). Također ju je nazvao i piscem „šund literature za kravarice“. Slično su o njezinoj literaturi rekli i hrvatski književnici Matoš, Livadić, Nehajev, Lunaček, Krleža i Hanžeković. Ipak, bilo je i onih koji su joj pružili podršku, poput Kranjčevića koji je osudio Krausovo pisanje, a pozitivne kritike dali su joj Hranilović, J. Pasarić itd. (Lasić 1986: 99-102).

U svome je radu Zagorka naišla na mnogo muških protivnika, ipak, navodi Lasić, Milanu Heimerlu je Zagorka pak uvijek ostala zahvalna jer je odbio Mazzuru i ponudu za rad u listu te jer je bio zaprepašten kada je shvatio da bi njegov dolazak u *Obzor* značio Zagorkin odlazak iz redakcije. On ju je poput Pasarića hrabrio, vjerovao u njezin talent, te se i on, uz Strossmayera, Pasarića i Hranilovića može smatrati važnom osobom u njezinu novinarskom radu jer joj je pomogao da stekne samopouzdanje i sigurnost. Nadalje, koliko su joj Heimerl i Pasarić vjerovali i koliko su je podržavali te cijenili njezin rad pokazuje i to što su 1903. godine, kada su otišli u zatvor nakon što je Khuen udario na *Obzor*, upravo Zagorki ostavili *Obzor*: „Tako je u najburnijim danima hrvatske povijesti s početka stoljeća Zagorka postala 'stvarni' urednik *Obzora*“ (Lasić 1986: 110). Punih je pet mjeseci, dok su se diljem Hrvatske odvijali protesti i pobune protiv bana Khuena Hedervaryja i mađarizacije, Zagorka vodila *Obzor*, ali je istovremeno bila i članica „Glavnog štaba“ narodnog pokreta, piše Lasić. U *Obzoru* su tada uredničku jezgru činili Mazzura, koji je određivao općenitu liniju kao i prije, potom Marijan Derenčin koji je rukovodio listom, savjetovao Zagorku i pisao političke komentare. I konačno, Zagorka, koja je vršila korekture, punila sve ostale rubrike, pisala o tekućim političkim pitanjima te nadgledala tiskanje lista. Još jedan primjer omalovažavanja žena kao spisateljica i aktivnih sudionica javnoga života, a s kojim se suočila Zagorka, odnos je državnog odvjetnika prema njoj. Naime, kada je Derenčin predložio da ona dobije status odgovornog urednika, a Zagorka pristala, otišli su državnom odvjetniku, no on je to odbio potvrditi uz obrazloženje da žena ne može biti odgovorna za politički dnevnik. Također, nije propustio napomenuti kako je ženi mjesto u kuhinju, crkvi, salonu, ali ne na političkom polju. Nadalje, zanimljivo je da je i sama Zagorka završila u zatvoru jer se njezin rad, naročito onaj izvan *Obzora* nije sviđao vlastima i banu Khuenu. Taj se rad sastojao od pomaganja đacima koji su zbog demonstracija izgubili stipendije, ali se i preoblačila u mladića i razbijala prozore provladinih osoba. Lasić također spominje i njezinu akciju kada je dovela oko tisuću žena pred banske dvore. Međutim, iz njezinih spisa nije potpuno jasno da li je u zatvoru završila prije ili nakon te akcije. U svakom slučaju, žene su izišle pred bansku palaču okićene

trobojnicama s crnim velom te su zapjevale hrvatsku himnu, a Zagorka je povikala „Dolje krvnik Hedervary“, što se Khuenu naravno nije nimalo svidjelo. Zagorku su zatvorili, što Lasić navodi da je bio veliki skandal, ali čak je ni odlazak u zatvor nije omeo, štoviše ondje je napisala *Evicu Gupčevu* s namjerom da Tahi predstavlja Khuena (Lasić 1986: 109-113). Ovdje bih dodala opasku Slavice Jakobović Fribec koja je vezana uz Zagorku kao feministicu o čemu će više biti riječ kasnije. Naime, Jakobović Fribec je u tekstu „Zagorka – protagonistica nenapisane povijesti hrvatskog feminizma“ napisala kako Lasić zapravo ne razumije Zagorkin ponos kada je dospjela u zatvor. On je to uhićenje, autorica ističe, vidio kao skandal, kao ispadanje iz rodne uloge i posljedicu nepotrebnog političkog čina za ženu. Međutim, Jakobović Fribec iz Zagorkine priče o tamnici iščitava feminističku gestu kojom traži ravnopravnost političkog priznanja, pa makar i u zatvoru (Jakobović Fribec 2000).

Nadalje, Lasić navodi da je zbog lošeg zdravlja puštena iz zatvora, a budući da su se inozemne novine raspisale da Khuen muči ženu-novinarku, Zagorka se mogla vratiti u redakciju. Ipak, kada je 27. lipnja 1903. godine Khuen otišao iz Zagreba kako bi postao ugarski ministar predsjednik, a na bansku stolicu sjeo Teodor Pejačević, za Zagorku je došao kraj „vladanja“ u *Obzoru*. Šime Mazzura jedva je dočekao da se riješi Zagorke, te joj je dao otkaz. Strossmayer, kojemu je tada bilo 88 godina, nije mu se činio prijatnijom, a u *Obzoru* nisu više bili Pasarić i Heimerl. Zagorka nije, unatoč otkazu, otišla iz *Obzora*. Ona sama napisala je nekoliko varijanta koje govore o tome kako je otkaz poništen, a Lasić iz njezinih spisa zaključuje kako su sve istinite. Odnosno, on objašnjava kako su joj u času otkaza podršku pružile studentska napredna mladež čiji je bila član, vođe narodnog pokreta, Strossmayer te pravaši Ogrizović i Vukelić koji su je cijenili. Za svoj zaključak navodi dosta smisljeno objašnjenje kako Zagorka nije ni o čemu lagala, već je događaje prešućivala, pojačavala ili pak ublažavala, ovisno o tome što joj je više odgovaralo u času pisanja, odnosno u vrijeme kada je neki od njezinih tekstova nastao (Lasić 1986: 114-118).

3. Zagorka kao književnica

Iako u ovome radu naglasak nije na Zagorkinom književnom stvaralaštvu i njezinim romanima, ipak smatram da su bitan dio njezina identiteta i da je ovdje potrebno govoriti i o njima. Najprije, valja naglasiti da se sama Zagorka nije nikada smatrala književnicom. Tako je u spisu iz 1947. godine, *Što je moja krivnja*, Zagorka napisala sljedeće: „Javno na pozornici rekla sam publici, da nisam i nikada neću biti književnik, niti sam pokušala to biti. Moja je profesija novinarstvo“ (Coha prema Zagorka 2008: 278). Ipak, Zagorka je i danas

većini poznata ponajprije po svojim romanima. Također, za vrijeme njezina rada u *Obzoru* pojavljuje se i njezin pseudonim po kojemu je i danas najviše poznata. Ona je, naime, pod pseudonimom Zagorka u *Obzoru* objavila roman *Vlatko Šaretić* (Lasić 1986: 119).

Godine 1910. u *Hrvatskim novostima* počeo je izlaziti Zagorkin roman *Kneginja iz Petrinjske ulice*. Iako je roman bio objavljivan bez naznake autora, Zagorka je bila vrlo sretna jer je bio dobro primljen i čitan među najširim slojevima. Međutim, bitno je naglasiti da u spomenutom spisu *Što je moja krivnja* stoji kako je ona taj kriminalističko-politički roman napisala jer se njime željela suprotstaviti poplavi njemačkih romana koje je zagrebačka publika „naprosto gutala“ (Lasić 1986: 177-178): „Romane sam pisala samo kao propagandu protiv njemačkih romana“ (Coha prema Zagorka 2008: 279). Dakle, mogu reći kako je njezino književno stvaralaštvo ne samo hrvatskoj književnosti dalo prvi kriminalistički roman, već se i svojim djelima borila protiv stranih utjecaja te je, poput Augusta Šenoa, željela potaknuti ljude na čitanje domaćih djela. Također, kako je stvarala svoje povijesne romane koristeći povijesne izvore, Prosperov Novak naveo je da su njezini romani dali veliki doprinos edukaciji širokih čitateljskih masa (Prosperov Novak 2003: 301).

Uskoro je donekle i završila Zagorkina novinarska karijera. Naime, Lasić piše kako je na samom vrhuncu njezine novinarske karijere Zagorka bila prisiljena postati književnicom, a njezin je novinarski posao pao u drugi plan: „Do smrti nije htjela prihvatiti tu nametnutu sudbinu“ (Lasić 1986: 179). U knjizi Slobodana Prosperova Novaka Strossmayer je naveden i kao zaslužan za njezinu književnu karijeru, odnosno tvrdi se da je na njegovu sugestiju počela pisati romane u nastavcima (Prosperov Novak 2003: 300). I Jakobović Fribec u svome tekstu „Zagorka – protagonistica nenapisane povijesti hrvatskog feminizma“ navodi kako je Strossmayerov nagovor bio razlog da Marija Jurić počne pisati feljtonske romane 1910. godine. Naime, ti su romani uvelike podizali novinsku nakladu, ali su zato Zagorku izgurili iz redakcije kao novinarku (Jakobović Fribec 2000). Pišući o njezinoj književnoj karijeri, Lasić kaže da je ona upravo sa svojim romanesknim opusom, koji je često bio preziran, smatran trivijalnim, postigla ono čemu je cijeli život težila, odnosno postala je prisutna u povijesti hrvatskog nacionalnog bića (Lasić 1986: 66).

Danas su možda najpoznatiji, ili svakako među poznatijima, njezini romani u serijalu *Grička vještica*. Njih je, navodi Jakobović Fribec, objavljivala od 1912. do 1918. godine, (*Tajna krvavog mosta*, *Kontesa Nera*, *Malleus Maleficarum*, *Suparnica Marije Terezije*, *Dvorska kamarila* i *Buntovnik na prijestolju*). Ti su romani pisani u nastavcima a njihova

struktura, odnosno gomilanje kratkih epizoda koje se na najzanimljivijem mjestu prekidaju, podsjeća na tehniku pričanja koju je koristila Šeherezada (Jakobović Fribec 2000). Nadalje, Slavica Jakobović Fribec piše kako se Zagorka, kao i mnoge europske spisateljice iz 19. i početka 20. stoljeća koje su u dominantnom, odnosno muškom kanonu bile onemogućene, okrenula tradiciji pučke književnosti, a time i trivijalnim, donosno marginaliziranim žanrovima iako je građu za svoje romane nalazila u peštanskim i bečkim arhivima. Nadalje, Jakobović Fribec govori o tome da, prema Alidi Matić, karakterizacija ženskih likova u Zagorkinim romanima zapravo odstupa od trivijalnog žanra jer su Zagorkine junakinje nositeljice pozitivnih osobina poput hrabrosti, pameti i borbe protiv društvenih nepravdi, što su inače u trivijalnim romanima osobine koje su namijenjene muškim likovima (Jakobović Fribec 2000).

3.1. Pseudonim

U svojoj knjizi *The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination* Gubar i Gilbert ističu kako izbori spisateljica upućuju na to da se žena u književnosti prilikom definiranja svoje javne osobe u svijetu suočavala s ponižavajućim mogućnostima. Ako nije u potpunosti potisnula svoje djelo ili ga pak objavila pod pseudonimom ili anonimno, mogla je priznati svoja ženska „ograničenja“ i koncentrirati se na „minorne“ teme koje su bile rezervirane za dame. Dakle, autorice navode riječi V. Woolf da je spisateljica morala birati između toga da prizna kako je ona samo žena, ili je pak mogla protestirati i inzistirati na tome da je jednako dobra kao i muškarac. Literatura koju su proizvele žene je, neizbježno, suočavana s izborima koji su uključivali tjeskobu, a same spisateljice bile su zasićene i zarobljene alternativama, kao i kulturom koja ih je proizvela (Gilbert i Gubar 2000: 64). Stoga, dakako, nije neobično da ih je toliko posezalo za pseudonimima, pretežito muškim imenima, pod kojima su onda objavljivale svoje djela. Pod pseudonimima su tako pronalazile neku vrstu zaštite koja im je pružala mogućnost da se na njihov rad gleda objektivno, a Marija Jurić, čiji je pseudonim Zagorka, rekla bih, postao dio njezina identiteta i svakako ime prema kojemu je se prepoznaje, također nije bila izuzetak.

Nadalje, za ovaj dio rada poslužit će i tekst „Feminina, feministička – Zagorka u procijepu autorske moći. Rani Zagorkini tekstovi u etabliranim književnim časopisima na prijelazu stoljeća“ Marine Protrka. Protrka, naime, nastoji Zagorku smjestiti unutar književnog kanona te to povezati s pseudonimom „Zagorka“ koji je autorica koristila,

odnosno pod kojim je objavljivala. Žene su, ističe Protrka, sredinom 19. stoljeća, zamišljene kao čitateljice koje su primale i reproducirale književne plodove muškog stvaralaštva, a sve iz skrovitosti svog doma. Uspostava književnog kanona postavila ih je na rub književne institucije, odnosno u područje dječje, zabavne, neestetske, trivijalne književnosti (Protrka 2008: 225). Muško i žensko autorstvo u 19. stoljeću veže se „s procesom institucionalizacije književnosti i stvaranjem autonomije tog polja, njegova neodvojivost od estetike autonomije i estetike genija“ (Protrka 2008: 226). Estetika je genija određena patrijarhalnim vizijama te se muško i žensko svode na suprotna načela. Tim podjelama autorstvo je rezervirano za muško, aktivno, dok je žensko viđeno kao primateljsko i pasivno. Tako su žene i muškarci svedeni na jednu, ograničavajuću dimenziju te iz toga proizlaze mnogi stereotipi, a žene koje usprkos njima ulaze u javni prostor autorskog djelovanja nailaze na „sliku vlastite čudovišnosti“ koju im patrijarhalno društvo nudi, a te su slike često slike luđakinja, vještica iz potkrovlja ili pak slike kućnog anđela (Protrka 2008: 226). Zagorka je, navodi nadalje Protrka, najprije bila slavljena domaće riječi na domaćem tlu i biskupova štíćenica, a tek onda zastupnica naroda i žena. Kategorije i roda i naroda njezinim su pseudonimom gotovo jednako zastupljene, a ona pod tim pseudonimom na prijelazu stoljeća postaje prepoznatljiva i široj javnosti. U to je doba u *Viencu* objavljivala kratke proze i dnevničke crtice: „Zagorka se javlja u etabliranom *Viencu* na samom kraju stoljeća, kad se već dokazala kao *Obzorova* novinarka [...] bira dostupne književne žanrove i potpis pseudonimom“ (Protrka 2008: 227). Zahvaljujući prepoznatljivosti njezinog pseudonima već joj je ranijim tekstovima otvoren prostor te pripadajuća simbolička moć unutar zadanoga kulturnog polja, a to je kasnije dovelo i do nastanka njezinih romana. Oni su dakako imali veći broj stranica, te su strukturalno bili složeniji. Njezin nacionalizam i feminizam dio su i tih prvih tekstova i kasnijih, popularnih romana koji su je i proslavili. Njezino je „lažno, 'slijepo ime“, kako zaključuje Protrka, ono po čemu je mjerljiva njezina simbolička i kulturna moć (Protrka 2008: 233-234).

3.2. Zagorka, feminizam i nacionalizam

Kao što je navedeno u uvodu, ovaj se rad bavi ženskim pisanjem, ali s fokusom na stvaralaštvo M. J. Zagorke. Sukladno tomu, smatram da se prva rečenica Suzane Coha u njezinu tekstu „Konstrukcija i reprezentacija ženskog identiteta u Zagorkinom *Ženskom listu*“ vrlo dobro uklapa u ovu temu. Naime, Coha navodi kako danas funkcionira tvrdnja da su Zagorkina djela definirana kao trivijalna te da su ona zadržana na marginama hrvatskoga („muškog“ i „elitnog“) književnog kanona upravo iz razloga što ih je napisala žena. Oni koji

su pisali o Zagorki pisali su o njoj kao prvoj ženi novinaru u Hrvatskoj i srednjoj Europi, nazivali je najpopularnijom hrvatskom spisateljicom te osobom koja je svojim stavovima doprinosila nacionalnoj identifikaciji te liberalizaciji i demokratizaciji hrvatskog društva. Međutim, Coha navodi kako se oni koji su o njoj pisali uglavnom nisu osvrtni na ženske časopise koje je ona uređivala. Razlog tomu, objašnjava Coha, mogao bi biti u tome što se ženske „stvari“ i ženska „posla“ smatraju trivijalnim, iracionalnim te oprečnim istinskim modernizacijskim tendencijama (Coha 2008: 258). Pa je tako i Lasić uglavnom bio fokusiran na njezin rad u *Obzoru*, a rad u ženskim časopisima bio je spomenut tek u pokojoj rečenici.

Zagorka je, dakle, bila i urednica ženskog časopisa *Ženski list* koji je počela uređivati 1925., a godine 1935. objavila je prvu autobiografiju i suvremeni roman *Na cesti. Roman jedne spisateljice*. Jakobović Fribec u tekstu „Zagorka – subjekta otpora: svjedokinja, akterica, autorica – ili feminizam, ovlašćivanje slobode i ravnopravnosti žene, politička strast 20. stoljeća“ osvrće se na Lasićev prikaz Zagorke te navodi kako „Lasićevo odvajanje Zagorkine književne produkcije od njezina novinarsko i političkog rada objektivizira Zagorku kao 'muški subjekt rada' – kao Autora/Književnika“ (Jakobović Fribec 2008: 36). Nadalje, Zagorka je romane pisala za malen novac, a vlasnici novina zbog njih su pribavljali znatni profit i tek se u pedesetima oslobodila ugovora s vlasnicima novina te se pisanjem u *Ženskom listu*, a kasnije i u *Hrvatici*, vraća novinarskom radu, političkim i ženskim temama i to pod „vlastitim uvjetima“ (Jakobović Fribec 2008: 36). Ovdje će se osvrnuti na početak ovoga rada te ga povezati sa Showalterinom tvrdnjom da su žene kao spisateljice bile potplaćene i da su se morale cjenkati za svoja prava, što je bio slučaj i ovdje.

Nadalje, u vrijeme kada ga je Zagorka uređivala, *Ženski list* se sastojao od književnih i neknjiževnih priloga. Nadalje, političke su vijesti bile sastavljene na „ženstven“ način, navodi Coha. Tako je, na primjer, politička vijest o posjetu kraljevskoga bračnog para Zagrebu bila usredotočena na ličnost kraljice. Politička vijest funkcionirala je poput „povijesnih pozadina“ pustolovnih i ljubavnih zapleta u Zagorkinim (pseudo)povijesnim romanima (Coha 2008: 261). Nadalje, Coha navodi kako se *Ženski list* bavio raznim temama. U njemu se pisalo o ljubavi, postojale su rubrike o domaćinstvu i domaćici, govorilo se o patrijarhalnoj podjeli svijeta na žensku i mušku sferu od kojih je ženska privatna, a muška javna. U *Ženskome listu* bili su i članci koji su se bavili problemom položaja žene u društvu, ali su donosili i vijesti vezane za razne ženske pokrete diljem svijeta, također, pratio je i uspjehe sportašica, umjetnica i znanstvenica (Coha 2008: 270, 274, 287, 291). Pisalo se i o

tome da se žene koje su umjetnice trebaju odreći majčinstva jer se, prema onome rečenom u tekstu, ne bi mogle posvetiti djeci i domaćinstvu u pravoj mjeri. Nadalje, da bi se njihovo zanemarivanje majčinstva opravdalo, plodovi njihova rada se uspoređuju s djecom, „prirodnim plodovima svake žene“ (Coha 2008: 275). Na sličan problem nailazimo i u tekstu E. Showalter, gdje je, podsjećam, s naklonošću gledano na žene književnice, odnosno spisateljice koje su imale djecu, a kritičari su ih smatrali „normalnim ženama“. Također Coha navodi da dok su se moda i popularni romani smatrali neozbiljnim i ženskim stvarima, politika i novinarstvo bili su viđeni i smatrani kao ozbiljne muške profesije (Coha 2008: 278-279). Vjerojatno je zato nekim muškarcima bilo toliko „nenormalno“ vidjeti ženu, koja bi se prema njihovom mišljenju trebala zanimati samo za ženske, neozbiljne stvari, u „muškoj, ozbiljnoj profesiji“ gdje, ponovno prema njihovom mišljenju one ne pripadaju pa je zato Zagorka u svojoj novinarskoj karijeri nailazila na toliki otpor, prijezir i neprijateljstvo muškaraca.

Ovdje se dobro uklapa i Zagorkin opis toga kako su muškarci smatrali žene nesposobnima za pisanje: „Omalovažavanje ženskoga rada Zagorka ispisuje kao 'muške upute' o 'nesposobnosti žene za pero' i za 'novinarsko zvanje kao isključivo muško' pa je zato 'sjediti u redakciji (bilo) nemoralno za ženu', a aktivističko zahtijevanje identiteta u vlastitom jeziku, proglašeno 'umobolnom' aktivnošću 'uličarke' koju treba privesti 'redarstvu' i/ili 'zatvoriti u ludnicu'“ (Jakobović Fribec 2008: 23). Nadalje, važnost Zagorkina rada u *Ženskome listu* vidljiva je iz sljedeće rečenice: „Makar su mi mnogi spočitnuli, da 'trošim snagu na modni list' znala sam, koliko će taj list biti od koristi našoj ženi i da će istisnuti sa našeg domaćeg ognjišta legiju tuđjih listova ove vrste“ (Coha prema Zagorka 2008: 279). Borbu protiv germanizacije Zagorka nije vodila samo kroz svoje romane, već i kroz *Ženski list* u kojemu je uvela rubriku „Modni rječnik“ u kojoj su se donosile hrvatske riječi kao zamjena za uvriježene njemačke riječi, a svi su pojmovi, kao što sugerira i naslov rubrike, bili vezani za modu i odijevanje. Suzana Coha navodi da su ova nastojanja usporediva s akcijama pohrvaćivanja leksika 90-ih godina prošlog stoljeća, ali i s rječnikom iz doba Nacionalnog preporoda koji je sastavio Ljudevit Gaj. Iako neki od prijedloga što ih je ponudila Zagorka, kao primjerice „ogrlica“ za „kragnu“, nisu zaživjeli u hrvatskom standardnom jeziku, drugi su uspjeli potisnuti njemačke konkurentne izraze, kao „porubiti“ umjesto „paspulirati“ (Coha 2008: 279-280).

Bilo je dakako i negativnih reakcija na *Ženski list*, u smislu da ga se smatralo prijetnjom stabilnosti patrijarhalnoj hijerarhiji, odnosno na njega se gledalo i kao na propagandu ženske slobode, pa su se tako javili muški interesi i bojazni spram ženske mode. Kada su postale moderne kratke frizure kod žena, pojavili su se prigovori, ponajprije od muškaraca jer bi, objašnjava Coha, kratka kosa kod žena značila njihovu ravnopravnost s muškarcima „započetu – od glave!“. No, ipak, kada su u modu ušle kratke suknje, one su naišle na odobravanje te su interpretirane kao sloboda, odnosno govorilo se o tome kako je sada ženama lakše se kretati i disati i gibati (Coha 2008: 280, 282). Dakle, muški su prigovori bili upućeni samo onim promjenama koje su smatrali nekom vrstom prijetnje svome spolu, svojim slobodama i svojoj superiornosti nad ženama.

Nadalje, Coha objašnjava da je moda bila vrsta nadoknade za uskraćena politička prava žena, jer žene, objašnjeno je u jednom broju *Ženskog lista*, nisu imale pravo glasati na izborima zastupstva, ali su zato mogle glasati kod izbora modnih listova (Coha 2008: 286). Zanimljivo je kako je u jednom broju *Ženski list* postavio anketu u kojoj je pitanje glasilo „Biste li volili da ste muškarac, ili ste zadovoljni što ste žena?“ Jedan od odgovora čitateljice na to pitanje glasilo je kako bi voljela da je muškarac jer se oni svugdje kreću slobodno. A sličnu su želju imale, navodi Coha, i junakinje Zagorkinih povijesnih romana kao i njezina junakinja u romanu *Na cesti*, koje su joj priskrbile status „najčitanijeg hrvatskog pisca“. Mnoge su se njezine junakinje znale preodjenuti u muškarce, ne bi li došle „na svoje“, pa se tako i autorski identitet Zagorke morao transformirati po maskulinome modelu ne bi li ona pristupila u „društvo hrvatski pisaca“, iako je doduše i dalje zadržana na njegovim marginama. To Zagorki nije smetalo jer je i sama isticala kako je „novinar“, a ne novinarka (Coha 2008: 292). U knjizi *The Madwoman in the Attic* Gubar i Gilbert raspravljale su i o ovoj temi, odnosno potrebi spisateljica da se prikažu kao muškarci. Stoga, dok su se neke žene ispričavale za svoju neadekvatnost, neke su se pak razmetale svojom otkaćenošću, ali navode Gubar i Gilbert, najbuntovnije su bile one spisateljice 19. stoljeća koje su svoj problem što su žene i spisateljice rješavale tako što su se predstavljale kao muškarci. One nisu sebe predstavljale kao književnice koje su jednako dobri pisci kao što su to muškarci, već su sebe predstavljale tvrdeći da jesu muškarci. Taj „plašt muškosti“ (*cloak of maleness*, eng.), kako ga nazivaju autorice, tim je ženama služio kao neka vrsta utočišta, a ponajviše kako bi bile prihvaćene i ozbiljno shvaćene od svojih muških kolega (Gilbert i Gubar 2000: 65).

U tekstu „Zagorka – protagonistica nenapisane povijesti hrvatskog feminizma“ Jakobović Fribec navodi kako je 1909. godine Marija Jurić Zagorka sudjelovala u jednoj od najznačajnijih feminističkih polemika u Hrvatskoj, onoj o ravnopravnosti spolova. Polemiku je otvorila Mira Kočonda temom „Žena i naprednjaštvo“, a njoj se priključila Zagorka tekstom „Napredna žena i današnji muškarci“, a potom je i Zofka Kveder napisala tekst o „Modernoj ženi u braku“. Njihove je feminističke teze napao A. G. Matoš tako što je tvrdio da žena može biti isključivo bračna družica i majka. Dok je Kočonda tvrdila da bi žene postigle ravnopravnost kada bi postale superiornije muškarcima, navodi Jakobović Fribec, Zagorka je rješenje suprotnostima među spolovima vidjela u skladnom prožimanju dvaju principa, muškog i ženskog. Na kraju Drugoga svjetskog rata Zagorka je kao javna osoba, poput mnogih književnica koje su bile članice Društva hrvatskih književnica, postala nepoželjna, a sam pojam građanskog feminizma postao je neprijatelj socijalističkoj ideologiji (Jakobović Fribec 2000).

U ovo poglavlje uklopit ću i tekst Ide Ograjšek Gorenjak pod naslovom „Neznana prvakinja povijesti žena u Hrvatskoj“ u kojem autorica govori o ciljevima, odnosno razlozima zašto je Marija Jurić Zagorka napisala tekst *Neznana junakinja hrvatskog naroda*. Spomenuti Zagorkin tekst govori o glavnim problemima koji su je zaokupljali, a ima nacionalnu, socijalnu i feminističku dimenziju. Taj je tekst nastao 1939. godine te prikazuje niz crtica iz ženske povijesti. Njime je Zagorka nastojala uvjeriti čitateljstvo kako su žene, Hrvatice, bile povijesni subjekti te da su aktivno sudjelovale u povijesnim zbivanjima. Sama je Zagorka istaknula kako je taj tekst pisala kao novinarka, a ne kao povjesničarka. Njezine su junakinje bile obične žene, supruge, kćeri, ali one nisu dopuštale da ih ta pozicija do kraja definira. Zagorka je naglašavala njihovo rodoljublje, njihovu borbenost, kako su se tukle, prosvjedovale, išle u zatvore (Ograjšek Gorenjak 2008: 51), kao što je činila i ona sama: „Žene se ovdje ne odriču svojih zadanih pozicija ženskosti, ali im je dopušteno u ime 'viših ideala' stupiti u javni svijet i boriti se uz bok muškarcima, kao 'ženski dio naroda'“ (Ograjšek Gorenjak 2008: 51). U tekstu je izrazito naglašena nacionalna komponenta, a Zagorka se usmjerila na istraživanje doprinosa Hrvatica hrvatskoj povijesti, odnosno htjela je dokazati da su žene uvelike pridonijele narodnoj borbi. Kada je ovaj tekst nastao u Hrvatskoj je ženski pokret bio prilično razvijen i integriran u jugoslavenski ženski pokret. Sama je Zagorka bila aktivna sudionica ženskog pokreta u Hrvatskoj, a u intervjuu *Areni* rekla je: „U prvom redu širila sam feminizam i u ženama budila volju da sudjeluju u javnom životu“ (Ograjšek

Gorenjak prema Zagorka: 2008: 52). Zagorka se zauzimala za pravo glasa za žene 1917. godine u prvom broju *Ženskog svijeta*, te je 1939. godine pokrenula list *Hrvatica* i tamo je pokrenula javnu anketu o pravu glasa za žene. Ipak, u tekstu *Neznana junakinja*, ističe Ograjšek Gorenjak, borba za ravnopravnost spolova se ne spominje, već je ravnopravnost njezinih junakinja razumljiva sama po sebi i stečena je aktivnim uključivanjem u borbu svoga naroda. Glavni je, dakle, cilj toga teksta Zagorkin poziv ženama da se angažiraju u društvu u kojem žive. Povijesna je dimenzija u ovome tekstu, kao i u njezinim romanima, trebala poslužiti kao ohrabrenje tadašnjim ženama da se aktiviraju, a to ohrabrenje trebalo je doći iz činjenice da su obične žene sudjelovale u stvaranju hrvatske povijesti. Međutim, Ograjšek Gorenjak naglašava kako *Neznana junakinja hrvatskog naroda* nije povijesno djelo te da je u vremenu svoga nastanka ono imalo edukativnu, političku i zabavnu svrhu, ali iako je bilo temeljeno na određenim povijesnim izvorima, nedostajalo mu je znanstvenog pristupa (Ograjšek Gorenjak 2008: 53).

Konačno, ovo poglavlje koje je posvećeno Zagorki kao borkinji za ženska prava završit ću citatom Slavice Jakobović Fribec o percepciji Zagorkke kod čitateljica: „ono što čitateljice kod Zagorkke prepoznaju i s čime se poistovjećuju, nije takva 'sloboda' već njezina subverzija u činu otpora, kojom Zagorka preispituje mit o ženskosti (kao spolnoj/rodnoj podređenosti) i utemeljuje diskurs slobode za ženu kao legitimnu poziciju (društveno podređenog) ženskog subjekta na vlastito znanje, autorstvo i kritiku“ (Jakobović Fribec 2008: 31).

3.3. Odnos suvremenika prema Zagorki

Već sam ranije u radu spomenula kako Zagorka nije bila omiljena među svojim kolegama, odnosno muškarcima, izuzev nekih, pogotovo primjerice Strossmayera, koji nisu vidjeli problem u tome da žene budu dio javnoga života i iznose svoje stavove i viđenja. Drugi su pak, muškarci i muški kolege, Zagorku vidjeli kao prijetnju, uljeza koji ne pripada u njihov „svijet“: „Pošto nisam uvažavala društvenu zabludu, koja je stvorila napisan zakon protiv javnog rada žene, naišla sam na putu tog rada na neprijateljstva, čije posljedice snosim još danas“ (Jakobović Fribec prema Zagorka 2008: 14).

Jolán Mann se u tekstu „Mađarske teme u novinarsko – izvjestiteljskim tekstovima Marije Jurić Zagorkke“ osvrnula na stav Miroslava Krležo o Mariji Jurić. Jednom prilikom Krležo je izjavio: „Ona i ja smo gotovo jedini između dva rata živjeli od literature. Najvećim

dijelom što je pisala nije po mom ukusu, ali nije bez talenta. Nikad ružnije žene nisam vidio. Živjela je na visokoj nozi, imala je apartman u hotelu Esplanade i nikada se nije udavala“ (Mann prema Čengić 2008: 64). Iz samoga je citata odmah jasno da se Krleža u svome komentaru nije osvrnuo isključivo na njezin rad, već je imao potrebu komentirati i njezin izgled i bračni status, kao da oni imalo pridonose njezinom radu i stvaranju. Stoga, i Mann ističe kako Krleža poznate stereotipe o Zagorki navodi kao svoje mišljenje te njezin talent suprotstavlja navodno upitnim vrijednostima djela Marije Jurić, a njezin spol suprotstavlja njezinu neprivlačnom izgledu (Mann 2008: 64).

Nadalje, govoreći o kolegama Marije Jurić Zagorke, Stanko Lasić je mnogo puta spomenuo kako Mazzura nije volio Zagorku i kako ju je htio maknuti iz *Obzora*, nadalje, spomenuo je i kako je Nehajev bio rezerviran prema modrenom feminizmu te kako je njemu i Vladimiru Lunačeku Zagorkina literatura išla na živce. Za Milivoja Dežmana Lasić pak navodi da iako je shvatio da je Zagorka talentirana spisateljica i sposobna novinarka, prema njoj je bio otesit i grub, jer ga je iritirala (Lasić 1986: 133-134). Također, godine 1905. nakon premijere Zagorkine pučke drame *Evica Gupčeva*, uslijedila je oštra kritika Nehajeva koji joj je zamjerao na patriotizmu u djelu, kao i na tome što se koristila Šenoininim i Bogovićevevim djelima. Premda *Obzor* uopće nije reklamirao predstavu, a neki su drugi listovi, među njima i pravaški, pisali relativno pozitivno o predstavi, ipak su *Obzor* i Nehajevljeva kritika bili mjerilo ukusa (Lasić 1986: 148).

Makar im često nije bila po volji, ipak se pokazalo da im je bila od koristi. Tako su Zagorku, kao jedinu osobu koja je u redakciji govorila mađarski, ističe Lasić, 1906. godine Mazzura i Dežman poslali u Budimpeštu na zasjedanje novog zajedničkog Sabora, nakon što su na izborima pobjedu odnijeli mađarska udružena opozicija i Hrvatsko-srpska koalicija. Zagorka je u Budimpešti provela godinu dana, a u *Obzor* je slala žive, vješto pisane političke reportaže. Kasnije ih je skupila u knjigu i dodala im komentare, a knjigu je nazvala *Razvrgnute zaruke*. Zagorka je bila jedina žena koja je pratila zasjedanje parlamenta te je bila i jedini novinar koji je znao i hrvatski i mađarski (Lasić 1986: 151-152, 158). U inozemstvu su se, vidjet ćemo, prema njoj bolje odnosili nego u domovini. Dok je boravila u Budimpešti, navodi Lasić, organizirana je proslava deset godina njezinog rada u novinarstvu. Naime, ona je 1907. postala jednim ženskim članom sindikata inozemnih dopisnika u Budimpešti te su joj kolege priredili svečanu proslavu kada su shvatili da se od 1896. godine bavi novinarstvom. No, ono što je Zagorku najviše dirnulo bilo je to što su je ondje svi, i novinari i

zastupnici, smatrali ravnopravnim radnikom, a to je, kako je sama rekla, bio lijek za prijezir koji je u svojoj vlastitoj domovini doživljavala „od zabluda društvenog poretka i omalovažavanja ženskog roda“ (Lasić prema Zagorka, 1986: 160). Kada se u ljeto 1907. godine vratila u Zagreb, na čelu *Obzora* bili su Mazzura, Dežman i Lunaček. I dok je Mazzura ostao isti prema njoj, ni druga dvojica nisu bili tolerantni prema Zagorki te su na njezin rad gledali s velikom rezervom (Lasić 1986: 162).

Jedan od onih kojima Zagorka, barem kao novinarka i spisateljica, nije bila draga bio je i hrvatski pjesnik Antun Gustav Matoš. Naime, u Lasićevoj knjizi stoji kako je Zagorka objavila važan članak početkom 1909. godine u Marjanovićevu *Zvonu* pod naslovom „Napredna žena i današnji muškarci“. U njemu je, kao što i naslov sugerira, predočila svoje teze o modernoj ženi, odnosno o idealnim odnosima između žena i muškaraca. Također, uz njezin je članak bilo objavljeno i još nekoliko članaka koji su govorili o toj temi, a svega nekoliko dana nakon objave, Matoš je žestoko reagirao te je u *Hrvatskom pravu* objavio članak „Naprednjače i brak“. U njemu je žestoko napao njihove feminističke teze te je jasno pokazao svoje stavove o pitanju uloge žene u društvu (Lasić 1986: 169-170). Matoša je Zagorka očigledno smetala prvenstveno kao žena koja se petlja u „muške“ poslove te je, navodi Lasić, svoje antifeminističke teze suprotstavio njezinim feminističkim idejama. Feminističke je zahtjeve smatrao filozofiranjima i fantaziranjima, a ženu i njezin život sveo je na dvije dužnosti, da bude majka i da bude domaćica (Lasić 1986: 173).

Iz svega navedenoga u ovome poglavlju mogu zaključiti kako se na Zagorku u njezino doba gledalo najprije kao na ženu, a tek onda kao na novinarku i književnicu. Stoga se ona već u početku susretala s predrasudama jer se prvo uzimao u obzir njezin izgled i spol, a tek onda sposobnost i talent za spisateljski rad. Zasigurno joj nije bilo lako boriti se i neprestano dokazivati da može pisati, odnosno raditi ono što je voljela i u čemu je bila uistinu uspješna.

4. Recepcija Zagorkinih djela danas

Smatram da većinu ljudi danas spomen Marije Jurić Zagorke najprije podsjeća na njezine poznate povijesne romane, a samo oni koji su se više zainteresirali za njezino stvaralaštvo znaju da je bila, i to prvenstveno, novinarka.

Iako se Zagorka spominje u mnogim povijestima književnosti, nigdje joj nije posvećen velik broj stranica. Tako joj Dubravko Jelčić u *Povijesti hrvatske književnosti*

posvećuje tek stranicu. Navodi kako je bila prva hrvatska novinarka, spominje njezin rad u *Obzoru* i borbu protiv Khuena, njezine feljtonske romane u nastavcima i veliku popularnost koju je s njima stekla, kao i uzorke trivijalne književnosti koje je stvorila. Također, navodi kako su tek u novije doba njezina djela dobila odgovarajuću pozornost te je stekla znanstvene kritike i priznanja (Jelčić 1977: 215-216).

U *Povijesti hrvatske književnosti* Slobodan Prosperov Novak za Zagorku piše kako je bila bitan književni glasnik novih društvenih i ekonomskih prilika, kako je bila svjesna da umjetnost ne treba težiti originalnosti te da reproduciranje nije sramota. Najviše od svega hvali njezinu imaginaciju s kojom se, prema njegovim riječima, može mjeriti malo koji hrvatski književnik. Osvrnuo se i na likove u Zagorkinim romanima koje opisuje kao plošne, u kojima ne treba tražiti psihologije ili pak neke dublje motivacije, ali hvali njezino pisanje te kaže kako „proza sve pršti od naracijske magije“ (Prosperov Novak 2003: 301). O tome kako se Zagorku kao književnica afirmiralo tek u novije doba govori i Slavica Jakobović Fribec. Naime, Zagorkini su romani 1947. i 1948. godine bili ponovno tiskani u feljtonskom obliku u nakladi Slobodne Dalmacije, ali o njima se nije govorilo ni pisalo, ističe Jakobović Fribec u članku „Zagorka – protagonistica nenapisane povijesti hrvatskog feminizma“. Njezinu su literaturu, pak, književni ideolozi socijalističkog realizma, kao i patrijarhalni kritičari na početku 20. stoljeća proglašavali šundom. Zagorka je umrla 29. studenog 1957. godine u Zagrebu, a svoju valorizaciju nije doživjela. Pokopana je u arkadama na Mirogoju, „među grobovima koji pripadaju najvećoj hrvatskoj političkoj i kulturnoj eliti kamo, nesumnjivo, zbog svojeg feminizma, i sama pripada“ (Jakobović Fribec 2000).

Vezano uz današnju popularnost i značaj Zagorke, istaknula bih i to kako je Robert Knjaz kada je radio emisiju o značajnim ljudima iz hrvatske povijesti, književnicima, političarima, znanstvenicima itd., među njih smjestio i Mariju Jurić Zagorku. Tako se i ona našla među hrvatskim velikanima u serijalu *Hrvatski velikani 2*. Nadalje, Zagorka je značajna osoba za Centar za ženske studije koji je osnovan 1995. godine i koji potiče istraživanje ženske subjektivnosti, kulture i povijesti, pridonosi afirmiranju rodno osviještene politike i djeluje na promicanju ženskostudijskih tema na sveučilištu. Centar za ženske studije od 2009. godine upravlja Memorijalnim stanom Marije Jurić Zagorke te promiče Zagorkinu baštinu, kao i teme koje su vezane za žensko stvaralaštvo. Centar je također osnovao zbirku Marije

Jurić Zagorka te izdaje književnoznanstvene zbornike sa znanstvenog skupa u okviru Dana Marije Jurić Zagorka.¹

Smatram kako se danas Marija Jurić Zagorka više ne promatra kao netko kome nije mjesto u književnosti i novinarstvu, makar se još uvijek njezini romani smatraju trivijalnim i time manje vrijednim od, primjerice, Šenoinih romana koji su također bili povijesni i za čije je pisanje on, kao što je to činila i ona, koristio vjerodostojne arhivske povijesne izvore. Danas joj se, dakle, odaje veće priznanje za njezin rad nego što se to činilo za njezina života te se Zagorka i njezin rad, pogotovo onaj koji se odnosio na promicanje i borbu za ženska prava i na koji se u njezino doba nije gledalo sa simpatijama, danas smatraju bitnim i značajnim.

¹ [O nama | Centar za ženske studije \(zenstud.hr\)](http://www.zenstud.hr)

Zaključak

U ovome je radu prikazano kako se razvijalo žensko pisanje i na što su sve žene koje su željele biti spisateljice nailazile i s čime su se nosile i suočavale. Jedna od glavnih prepreka bio je dakako njihov spol, ali i muška ljubomora ili bolje rečeno njihov osjećaj ugroženosti pri pomisli da i žene mogu biti spisateljice i aktivne sudionice javnoga života kao i oni, a ne samo pasivne čitateljice književnih djela. Kao što stoji i u naslovu rada, ovdje sam se bavila i tjeskobom autorstva koju su osjećale i s kojom su se suočavale mnoge žene koje su prve nastojale, odnosno pokušavale prodrijeti u spisateljske krugove. U patrijarhalnoj književnosti koja im je jedina bila na raspolaganju one nisu imale ženske uzore na koje bi se ugledale te se i sama tjeskoba autorstva odnosila na to da su one morale biti te koje će biti prve, odnosno kasniji uzor ostalim spisateljicama.

Kroz rad je također prikazano kako se i Marija Jurić Zagorka, čija su novinarska, književna i politička karijera bile glavna tema i inspiracija ovoga rada, u svojoj okolini neprestano susretala s otporom od strane muških pisaca i novinara. Štoviše, više joj je puta bilo rečeno da se okani pisanja, pa i od članova vlastite obitelji. I ona je poput mnogih spisateljica morala, kao prva hrvatska novinarka, utisnuti put drugim ženama koje će doći iza nje.

Ovdje sam se također bavila i pseudonimom koji je bio važan dio spisateljskog identiteta mnogih autorica pa tako i same M. J. Zagorke i koji im je često služio i kao svojevrsna zaštita. Njime su mogle sakriti činjenicu da je autor nekog djela zapravo žena i tako dobiti objektivna mišljenja od čitatelja, drugih pisaca i izdavača. Također, ovdje je bila riječ i o Zagorkinom radu u *Obzoru* čiji je član bila od 1896. godine i kroz koji je gradila svoju novinarsku, ali i književnu karijeru. Ondje je dospjela uz pomoć biskupa J. J. Strossmayera koji se zalagao za ravnopravnost i intelektualnu jednakost između žena i muškaraca. Na početku samoga rada spominje se dio teksta E. Showalter u kojemu se govori kako su žene morale imati dozvolu muškog autoriteta kako bi mogle pisati. Smatram kako je to bila istina i slučaj i kod Zagorke jer bez Strossmayera, kojega bih u ovom slučaju smatrala spomenutim muškim autoritetom, Zagorka vjerojatno ne bi imala novinarsku ali ni spisateljsku karijeru kakvu je imala ili bi joj za nju trebalo još više truda i borbe nego što joj je i ovako bilo potrebno.

U radu je također istaknuto kako je upravo ona, žena, koja prema mišljenju mnogih njezinih kolega nije trebala pisati i baviti se novinarstvom, odnosno muškom profesijom bila

posлана u Budimpeštu na zasjedanje novog zajedničkog Sabora jer je bila jedina u redakciji koja je govorila mađarski te je od tamo slala izvještaje, a bila je i jedina žena koje je pratila zasjedanje parlamenta. Ipak, iako je sebe prvenstveno smatrala novinarkom i to često isticala, Zagorka je široj čitateljskoj publici bila poznata kao spisateljica povijesnih romana koji su izlazili u nastavcima, a koje je ona redovito pisala. Mislim kako su joj upravo ti romani osigurali popularnost koju ima i danas. Bitno je i to što je Zagorka romane pisala prvenstveno kako bi njima pridobila čitatelje na čitanje djela domaćih autora što je dakako jedna od stvari u kojima se očituje njezin nacionalizam uz njezino odbijanje da bude mađarskom spisateljicom ili pak njezina politička borba protiv mađarskog bana Khuena Hedervaryja.

Konačno, zaključila bih kako je Marija Jurić Zagorka zaslužila status prve hrvatske novinarke nepokolebljivošću, odlučnošću i upornošću. Iako je, dakako, uz sebe imala ljude koji su je podržavali i pomagali joj na njezinom književnom i novinarskom putu i sama nosi velike zasluge jer nije dopustila mnogobrojnim kritikama i 'pogledima s visoka' na to što je žena, da spriječe njezine naume. Njezina volja za novinarstvom i pisanjem je nadvladala sve loše što joj je bilo upućeno te nije odustajala od pisanja i onoga za što se zalagala, ljubav prema domovini, te prava i ravnopravnost za žene.

Literatura

Coha, Suzana. 2008. Konstrukcija i reprezentacija ženskog identiteta u Zagorkinom „Ženskom listu“. U: *Neznana junakinja – nova čitanja Zagorke: radovi sa znanstvenog skupa "Marija Jurić Zagorka – život, djelo, naslijeđe"*. Maša Grdešić, Slavica Jakobović Fribec, ur. Zagreb: Centar za ženske studije: 257 – 279.

Gilbert, M. Sandra i Gubar, Susan. 2000. *The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination*. New Haven: Yale University Press. 2000.

Jelčić, Dubravko. 1997. *Povijest hrvatske književnosti: Tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne*. Zagreb. Naklada Pavičić.

Jakobović Fribec, Slavica. 2008. Zagorka – subjekta otpora: svjedokinja, akterica, autorica – ili feminizam, ovlašćivanje slobode i ravnopravnosti žene, politička strast 20. stoljeća. U: *Neznana junakinja – nova čitanja Zagorke: radovi sa znanstvenog skupa "Marija Jurić Zagorka – život, djelo, naslijeđe"*. Maša Grdešić, Slavica Jakobović Fribec, ur. Zagreb: Centar za ženske studije: 13 – 42.

Lasić, Stanko. 1986. *Književni počeci Marije Jurić Zagorke (1873 – 1910). Uvod u monografiju*. Zagreb: Znanje.

Mann, Jolan. 2008. Mađarske teme u novinarsko-izvjestiteljskim tekstovima Marije Jurić Zagorke. U: *Neznana junakinja – nova čitanja Zagorke: radovi sa znanstvenog skupa "Marija Jurić Zagorka – život, djelo, naslijeđe"*. Maša Grdešić, Slavica Jakobović Fribec, ur. Zagreb: Centar za ženske studije: 61 – 85.

Ograjšek Gorenjak, Ida. 2008. Neznana prvakinja povijesti žena u Hrvatskoj. U: *Neznana junakinja – nova čitanja Zagorke: radovi sa znanstvenog skupa "Marija Jurić Zagorka – život, djelo, naslijeđe"*. Maša Grdešić, Slavica Jakobović Fribec, ur. Zagreb: Centar za ženske studije: 45 – 60.

Prosperov Novak, Slobodan. 2003. *Povijest hrvatske književnosti: Od Bašćanske ploče do danas*. Zagreb. Golden Marketing.

Protrka, Marina. 2008. Feminina, feministička – Zagorka u procijepu autorske moći. Rani Zagorkini tekstovi u etabliranim književnim časopisima na prijelazu stoljeća. U: *Neznana junakinja – nova čitanja Zagorke: radovi sa znanstvenog skupa "Marija Jurić Zagorka – život, djelo, naslijeđe"*. Maša Grdešić, Slavica Jakobović Fribec, ur. Zagreb: Centar za ženske studije: 223 – 235.

Tenšek, Marijan. 2012. *Zagorka, glasilo Društva Marije Jurić Zagorke*, 2: 7.

Jakobović Fribec, Slavica. 2000. *Zagorka – protagonistica nenapisane povijesti hrvatskog feminizma*. [Ured za ravnopravnost spolova - Zagorka - protagonistica nenapisane povijesti hrvatskog feminizma \(gov.hr\)](#) (Pristupljeno 29. ožujka 2021).

Showalter, Elaine. 2001. *Viktorijanske spisateljice i volja za pisanjem*. [Matica hrvatska - Kolo 2, 2001. - Viktorijanske spisateljice i volja za pisanjem](#) (Pristupljeno 25. studenog 2020.)

[O nama | Centar za ženske studije \(zenstud.hr\)](#) (Pristupljeno 11. travnja 2021).